

lelkületéről ad érdekes gondolatokat, Kernstok Károly a képzőművészlől. Igen becsesek Varró Margit önálló kutatásai a zenei tehetség természetére vonatkozólag. A három utolsó tanulmányt egy közös szempont kapcsolja össze. Tudniillik mindhárom a társadalom szempontjából nézi a zsenit és a tehetséget. Rajniss Ferenc tanulmánya a szervezőről igen kívánczik a bővebb megbeszélés után. Gazdagon áradó gondolatai közt igen sok a találó, de nem egy olyat olvashatunk, mely aligha állaná ki az alaposabb szétboncolást. Ellenben feltétlenül igazat kell neki adnunk abban, hogy a mai világhelyzetben a társadalom érdeke nem a gyengék, elesettek gyámolítása, hanem azoknak a kiválóknak a megőrzése és ápolása, akikben az erő él. Ezzel azután ott vagyunk a tehetség nevelésének a kérdésénél. Ezt vizsgálja Nemesné M. Márta, a nagy gyakorlattal rendelkező szakember biztonságával. Végül Imre Sándor: A tehetség sorsa és a társadalom címen, a közösség hatását vizsgálja a tehetség fejlődésére és érvényesülésére. Ebben a csodálatos átfogó erővel előtárt képbent helyet találnak mindazok a viszonylatok, melyekben e két tényező áll, előtűnnek mindazok a következmények, melyek e viszonylatokból származnak és tökéletesen meggyőző logikával következnek azok a feladatok, melyek a társadalomra és ennek nevelő intézményeire hárulnak a tehetséggel szemben. Kiderül, hogy nem is annyira a tehetség neveléséről van szó, nem a nevelés valamilyen speciális fajtájáról, hanem az egyénies nevelés általános követelményéről, s végeredményében a személyiséggé nevelésről. Itt tűnik elő a tehetség kérdésének egész mélysége a közösség életében.

Végigpillantva a tanulmányok során, amint egymásután a kérdés más és más oldalait világítjuk meg, arra a belátásra jutunk, hogy körülbelül a

következő mozzanatok különböztethetők meg az egész problémán belül: a tehetség és a zseni közti különbség, ezek alkata, — a biológiai, pszichológiai és szellemi sík viszonya, — az átöröklés és nevelés viszonya, a tehetség és a társadalom, — szerepük egymás életében, — s végül ezzel kapcsolatosan nem utolsó érdekességű kérdés a tehetség és tehetségtelenség viszonya, ha objektív módon nyulunk hozzá. Az mindenestre bizonyos, hogy a jövőben, amint a modern élet egyre nagyobb igényekkel lép fel az emberi közösségekkel, így a nemzetekkel szemben is, egyre égetőbb gondná válik a tehetségeseknek mintegy kitegyezésük, védelme és érvényesülésük lehetővé tétele, mert ezek a tehetségesek tudják csak megőrizni az új rendkívüli mértékben megnőtt igényű időkben magát a közösséget is. A «societas» csak az individualizmus egészséges és erkölcsös szellemével tudja életét biztosítani. Inkább mint valaha.

Joó Tibor.

Kacsó Sándor: Vakvágányon. (Brassó, 1930. I—II. kötet. 256 × 206 oldal.) A történelmi Magyarország darabokra szakadt. A darabok kezdenek önálló életet élni. Minden darabnak külön lelke támadt. Egy ilyen elszakított darabnak lelkét nyújtja Kacsó Sándor.

Regényének főereje és főérdekesége a kisebbségi sors megoldásának bátor, minden előítélet nélküli tárgyalása. Kacsó Sándor merészen szembenéz minden nemzeti elfogultsággal, akár saját nemzetéről, akár ellenséges nemzetről van szó.

Főhőse Birtók Béni. Diák is, paraszt is. Ez a kettőssége olyan, mint egy ház kettős kijárata. Ha az egyik kaput becsukod, átellenben még mindig szabad a kimenet.

Birtók Béni kolozsvári «kisebbségi» diák. Életének uralkodó gondolata: a magyar faj megmentése és elhelye-

zése az erkölcsi világrend posztulátumainak szigorú betöltésével.

E posztulátumok betöltésében anynyira szigorú, hogy a mult és jelen *magyarjának* legszentebb fogalmait is bonckés alá veszi. Ilyen fogalom a «*hazafiasság*» fogalma, amelyet a fajszeretettel ez a meglepő kérdés állít ellentétbe :

«Fajszeretet-e a hazafiasság?»

Birtók Béni szerint nem az. Birtók Béni szerint a hazafiasság bűnös jelszó, a többi kártékony jelszavakhoz hasonló. Birtók Béni ostromozza a hazafiasságot, mert ha nem ostromozná, akkor maga is elismerné, hogy «ennek a jelszónak és a hozzákapcsolt ferde érzéseknek a címe alatt kiirtsanak, letiporjanak bennünket.»

E néhány sorból is sejthető, de az egész regény azt a kétségtelen tendenciát mutatja, hogy Kacsó voltaképpen nem az ideális hazafiasságot támadja, mely a fajszeretettel egyenlő. Nem azt a hazafiasságot, melynek lángját egy Kölcsey, egy Vörösmarty és egy Petőfi plántálta a szívekbe, hanem a napi politika hazafiasságát, az ál-hazafiasságot, a jelszó-hazafiasságot, a «hozzákapcsolt ferde érzések»-et. Mindenesetre megfogalmazása merész, inkább merész, mint találó. «Hazafiasság» helyett használhatott volna differenciáltabb terminust. Ez közelebb vitt volna elgondolásához.

Az I. kötet ezeket a gondolatokat egy szerelmi idill keretébe foglalja. Béni «excentrikus» eszméi különösen két fiatal leány lelkében találunk visszhangra : Füzessy Irénke és Kuti Ilonka lelkében. A szubtilis egyetemi tanárkisasszony s az egyszerű, bájos iparosleány — mint a mérleg két ellenkező serpenyőjében lebegő súly — az ébredő ösztön sejtelmességével lesi Béni szívének jobbra vagy balra billenését.

Mialatt vasárnaponként a fiatalok összejönnek és elsétálgatnak a házsongárdi temetőben vagy kint a réten,

az író bemutatja az erdélyi magyar társadalmat. Megismerkedünk Irénke apjával, Füzessy János professzor úrral, a kisebbségi magyarság szellemi vezérével. Füzessy professzor mentalitására jellemző, hogy a méltóságos címet a világért sem engedné el megszólításából, ezt mindenkitől megköveteli, mert szerinte ez fejezi ki legjobban a «folytonosság elve» melletti kitartást. Kedvelt gondolata : «A középosztály a nemzet gerince!» A magasztos ideák embere ő, nagy történet-tudós, aki az alantas háborút egyszerrűen ki akarja kapcsolni ragyogó gondolatsorából. Ellentéte Zakariás Dezső bankigazgató. Igazi stréber, elegáns világfi, nagyszerűen érzi magát az összeomlásban, kívül csupa kokárda, belül csupa üzlet. Megismerkedünk a Béni diáktársaival is : élnek, tanulnak, egy kicsit Bénire is hallgatnak, de a mellett haladnak a régi doktrína kitaposott útján.

Béni kolozsvári tervezgetéseit hirtelen derékba töri egy vendéglői botrány, amelynek középpontja lesz. A magyar intelligencia zárt klubhelyiségében felsorakoznak mindazok, akiket Bénitől egy világ választ el. Ügyvéd, lapkiadó, író, bankigazgató, egyetemi tanár, pap : mind elszavalja itt a maga ügyes kis tószóját nemzeti tragédiáról, népről, szervezkedésről...

Béni, mint Madách római színének Péter apostola, vagy talán inkább mint egy fiók Boór Bálint, elszántan beledörög az illusztris társaságba...

A sziguranca hörtönéből hazamentí az ősi föld. Paraszt lesz. Kolozsvári vonata vakvágányra futott. A föld az egyetlen, biztos kikötő.

Ez már a II. kötet tárgya. Tévedne, aki azt állítaná, hogy ebben a kötetben fölbomlik a gondolati struktúra. Ellenkezőleg : ebben a kötetben szilárdul meg. Apja temetésén rájön Béni, hogy románt és magyart közös érdek fűz össze, csupán az államhatalom uszítja egymásra vad csendőreivel a két

testvérnépet. Az államhatalom, mely íme a végtisztességre megjelent román atyafiakat sem kiméli puskatusával. Tehát a «hazafiasság.»

Kacsó Sándor ezt a központi gondolatát szinte «ad absurdum» viszi akkor, midőn a távoli havasok közt a fadóntó Bénit saját honfitársai egy félreértés miatt — a munkafelügyelő elsikkasztotta a pénzt! — maguk közül kiközösítik és otthagyják. Béni magára marad s a hegytetőről bosszút áll a csúsztatatócsatornában lefele igyekvő román vállalkozón és felügyelőtársán: rájuk zuhint egy szálfát. Az óriási fenyő megindul, de lendületében Bénit is magával sodorja.

A vérében fetregő székelyfiút libánfalvi román tekenyősök veszik vállukra.

S Béni odaengedi magát, hogy ringassák kedvük szerint a «*történelmi erők.*»

Igenis, Kacsó Sándor nem következetlen Birtók Béni megformálásában, ez a Birtók Béni ugyanis azonos a kolozsvárral: sőt itt lesz igazán kolozsvári elveivel azonos. A regény végén eltűnik az Államhatalom s Birtók Béni, a székely nép fia, testvériségben fonódik össze a román nép egyszerű gyermekeivel. Ugyanaz a megoldás, amilyent Tamási Áron adott az Erdélyi csillagokban.

Kétségtelen, hogy itt a történelmi Magyarország új szellemmel áll szemben, de ezzel az új szellemmel a történelmi Magyarországnak számolnia kell.

Kár, hogy Kacsó Sándor erkölcsi ereje nem párosul hasonló erejű regényművészettel. Munkája végén erősen érzik ugyan a törekvés, hogy mondanivalóját mindenáron távlatlatta szélesítse. Azonban ez a távlat inkább afféle szimbólum-injekció, mely korántsem ellensúlyozza az egész mű fogyatékoságát.

Miben áll ez a fogyatékoság?

Nem merek úgy válaszolni, mint

ahogy válaszolt már némelyik kritikus: Birtók Béni túlságosan naiv, életprogramja frazeológia-izű, az úri rendből való alakok nagyon is egyszerűk, az író technikája primitív, a parasztsághoz való visszafordulását divatos tendencia irányítja...

Az ilyen válasz nagyon is műhelyszagú, nagyon is szakválasz, melyben valahogy elvész a lényeg.

Viszont nem merek lesbe állni sem és ráduplázni a művész kiugró «lényegére», mint vadász a nyúlra. A zsákmanó ilyenkor többnyire: mechanizmus. Mechanizmust kiszedhetek Tóth Kálmánból és mechanizmust kiszedhetek Petőfiből.

Az úgynevezett kritikai elemzés is csak bizonyos fokig válik be.

Elemezheted a Háború és béké-t, melyet szintén «történelmi erők» sodor-nak. Rajtakaphatod Tolsztojt és felkiálthatsz újjongva: «Ni, most döc-centi át a kövér filozopter Pierre-t a Nátása iránti forró szerelmébe!» El-mélkedhetsz, nincs-e valami kis ellenmondás, valami kis Gyulai Pál-rosz-szalta «*tényodadobás*» (L. A tenger-szemű hölgy!) Pierre 1811 és Pierre 1812 között! Csodálkozhat, hogy megtelt a karcsú, filigrán, érzelmes kis Nátása! S kutathatsz különösen a vallásos Márja hercegisasszony sor-sának furcsa szöttesében!

Ennek a regénynek megvan a levegője: a határtalan élet levegője ez. Ez a levegő minden kis döccenőt, minden kis logikai ellenmondást fölénye-sen fölold.

Ilyen levegő hiányzik Kacsó Sándor regényéből. Ilyen mindent összefogó, mindenén átjáró levegő.

Ezért esik nála szét probléma és cselekvény.

Pedig mennyire igyekszik «gyurni» a főhős alakját!

Birtók Béni az ötödfélszáz oldalas regény 25-ik oldaláig már egy személyben: egyetemi hallgató, székely típus, diákvezér, tradíciótaposó gas-

cognei legény, csupa furcsaság, mégis apostolian tiszta, megdöbbenően egyszerű és világos . . . (Ezt a szót : *tiszta*, egy helyütt az író *vastagon* szedeti !)

Hiába! Hiányzik az irracionális gyökér, az éposz ősi gyökere, valami aroma, mely oly felejthetlenné teszi Tamási Áron néhány székely jelenetét. Legjobb lapjai is, mint például az öreg Birtók végső dáridója, inkább jó megcsinálásról tanuskodnak (az úgynevezett «tiszta írói munká»-ról!), mint költői revelációról.

Mily erőtllenül rendezi Irénke tragédiáját! A leány kétségbeesése s az apával váltott párbeszéde, a leány mindent feltáró vallomása s a fellegek-ből alázuhanó doktriner: mindez nincs *megalkotva*, nincs rajta az alkotás *álma*. Az egész csakúgy oda van vetve, mint ceruzajegyzet a művész noteszéből. (Nem merek itt nagy példákra hivatkozni, Tolsztojt is inkább a «történelmi erők» hasonlósága vetette föl. De mégis nagy példákra gondolok: micsoda kincsébánya lett volna nekik egy ilyen alkalom !)

Elhisszük Kacsó Sándornak, hogy egy Irénke kétségbeesésében öngyilkos lehet egy Bénéért. De itt nem *sodor* magával ez a kétségbeesés (természetesen *művészi* értelemben!), itt nem *látom* ezt a kétségbeesést! Itt az író jószándéka egy papírmásé-Irénkét rángat. A leány szájának egyenes vonala, ajka szélén az a rettenetes mosoly, a horizonton túlra ragyogó női tekintet: mindez papírmásé, mely erőtllenül pótolja a testet. Testpótlék ez, mely az élet fuvallatára szétomlik és le hull. Mint ahogy a hajnal első remegésére — fent csillogott a Hold! — Lenore halott vőlegénye csontvázáról hirtelen lemállott a mellény darabokban, mint a — tapló.

(Debrecen.)

Gulyás Pál.

Dr. Cholnoky Jenő: Az ember drámája. (117 kép és 70 ábra a szövegben. Budapest, 1930. Singer és Wolf-

ner kiadása.) A földrajz, mint tudomány, nemcsak nálunk, hanem külföldön is, a múlt században hagyta el gyermekcipőit. Hazánkban annyira szaktudomány maradt, hogy a nagyközönség csak elvétve, néha-néha halott róla.

Lóczy Lajos kezdte megalapozni a földrajzi tudást Magyarországon, a magyar geográfia megteremtői pedig tanítványai, akik most csonka hazánk egyetemi tanszékeit töltik be. Egy emberöltő itt is óriási űrt hidal át. Ezelőtt még negyven éve nem is beszélnek az emberről, mint földrajzi tényezőről, mint tájalakítóról. Reclus enemű írásait szép elmefuttatásoknak tartják, de inkább mosolyognak rajta, mint követik és megemésztik. És ma? Hatalmas az emberföldrajzi irodalom. Nem lehet kitenni, mellőzni az embert. Átalakította a Föld felszínét. Aki Tacitus munkáit olvassa Germániáról és összehasonlítja a mai Németországgal, nem ismer rá Germániára, pedig ugyanaz a föld, csak az ember munkája más.

De itt vagyunk mi is! Hol van a kelták, rómaiak Pannóniája a mai Dunántúl-tól? A hittérítő szerzetesek, a bencés papok, a ciszterciták, a premonstreiek stb. mind-mind alakítottak Dunántúl egyes részein és azt földművelésre, szőlőtermelésre, gyümölcsre alkalmassá tették. A kunyhók helyét házak, kőépületek foglalták el, kövezett utakon robog az autó, eltűntek a mocsarak, a folyók árvizes kiöntései, haldoklik a Kis-Balaton; a várak nem védelmi, hanem turista-célokot szolgálnak ma már.

Cholnoky Jenő nemcsak a magyar tájak átalakulását, a magyar nép küzdelmeit mutatja be az ország átalakításáért, hanem végigvezet az egész Földön. Megismerkedünk a lét-fenntartásának szükségleteivel, azután az élet fenntartásával: az élelem-, védelem- és kényelemmel. Nem a tudós száraz, hivatalos hangját hall-